Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2022), 15(58), 1799-1826
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
DOI No: http://dx.doi.org/10.29228/Joh.61910
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 09.11.2022 Submitted date
Kabul tarihi 11.06.2022 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 30.06.2022 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Aksakal, İ. (2022). Covid-19 Pandemisine Ulrıch Beck'in "Risk Toplumu" ve Michel Foucault'un "Disiplinci İktidar" Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme . *Journal of History School,* 58, 1799-1826.

COVİD-19 PANDEMİSİNE ULRICH BECK'İN "RİSK TOPLUMU" VE MICHEL FOUCAULT'UN "DİSİPLİNCİ İKTİDAR" KURAMI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim AKSAKAL[1]

Dünyanın acelesi var ve
sonuna yaklaşıyor
Wulfstan

Öz

Covid-19 pandemisine hiç beklemediğimiz anda ve oldukça hazırlıksız biçimde yakalandık. Sansasyonel görüntülerin de etkisiyle kısa süre içinde tüm dünyayı korku atmosferi kapladı. Salgının yayılmasının önlenmesi için başta Çin olmak üzere devletler sert önlemler almak zorunda kaldı. Fakat virüsün yayılması önlenemedi ve küresel çaplı bir pandemi yaşandı. Sağlık sistemleri tıkandı, gıda yetersizliği konusunda endişeler baş gösterdi, tıbbi malzeme sorunları yaşandı ve uzun süre boyunca kapanma tedbirleri alındı. Hükümetler en temel insan haklarını askıya almak, ibadet biçimlerine müdahale etmek, günlük hayatı düzenlemek, okulları kapatmak, hatta büyük çaplı ekonomik krizleri göze alarak iş yerlerini kapatmak zorunda kaldı. Daha önce de birçok salgın ve kriz yaşanmasına rağmen Covid-19'un sosyal ve ekonomik etkisi öncekilere nazaran daha fazla hissedildi. Çünkü modern toplum eskiye göre daha kalabalıklaşmıştır, daha çok tüketmektedir ve doğayı daha fazla tahrip etmektedir. Bu nedenle Covid-19 pandemisi tüm dünyanın paniğe kapılmasına sebep olmuş ve gelecekle ilgili ciddi kaygılar yaşanmıştır. Bu araştırmanın amacı Michel Foucault'un Disiplinci İktidar, Ulrich Beck'in ise "Risk Toplumu" kavramlarından hareketle Covid-19 pandemisi incelemek ve

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Politikası ve Uygulamaları Anabilim Dalı, ibrahimaksakal25@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3367-3194.

değerlendirmektir. Bu sayede pandemi süreci hem risk toplumu ile ilişkilendirilerek açıklanmış hem de pandemi sürecinde alınan tedbirler Michel Foucault'un disiplinci iktidar kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplumu, Pandemi, Covid-19, Disiplin Gücü, Salgın Toplumu, Biyopolitika.

An Evaluation on Theory of Ulrich Beck's "Risk Society" And Michel Foucault's "Disciplinary Power" to Covid-19 Pandemic

Abstract

We were caught in the Covid-19 pandemic unexpectedly and quite unpreparedly. With the effect of the sensational images, the atmosphere of fear covered the whole world in a short time. In order to prevent the spread of the epidemic, states, especially China, had to take drastic measures. However, the spread of the virus could not be prevented and there was a global pandemic. Health systems have been clogged, concerns have arisen about food shortages, medical supplies have been lacking, and long-term shutdowns have been imposed. Governments have had to suspend the most basic human rights, interfere with forms of worship, regulate daily life, close schools, and even close workplaces at the risk of major economic crises. Although there have been many epidemics and crises before, the social and economic impact of Covid-19 was felt more than before. Because modern society is more crowded than before, it consumes more and it destroys nature more. For this reason, the Covid-19 pandemic has caused the whole world to panic and there have been serious concerns about the future. The purpose of this research is to examine and evaluate the Covid-19 pandemic, based on Michel Foucault's Disciplinary Power and Ulrich Beck's "Risk Society" concepts. In this way, the pandemic process was explained by associating it with the risk society, and the measures taken during the pandemic were evaluated within the framework of Michel Foucault's disciplinary power concept.

Keywords: Risk society, Pandemic, Covid-19, Disciplinary Power, Epidemic Society, Biopolitics.

GİRİŞ

2019 sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılının, tüm dünya toplumları için alışılmışın dışında bir dönem olmasına sebep olan COVID-19 pandemisi sadece kitleler için yaşam tehdidi olmakla kalmamış aynı zamanda ekonomiden ticarete, günlük hayattan eğitime, sosyal ilişkilerden alışveriş biçimlerine, sportif faaliyetlerden boş zaman etkinliklerine kadar hayatın neredeyse bütün boyutlarının değişmesine sebep olmuştur. Siyasetçilerin de zaman zaman ifade

ettiği gibi 2020 yılından itibaren insanoğlu yeni bir döneme girmiş ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına dair inançlar gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Vuhan merkezli ortaya çıkan ve önceki salgınlara kıyasla çok hızlı bir şekilde yayılan Covid-19 virüsü geride bıraktığımız süreçte 21. yüzyılın prestijli bilim dünyası ve güçlü devletlerinin yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte halk sağlığını korumak ve virüsün yayılmasını önlemek üzere hükümetler tarafından çeşitli tedbirler alınmış, sosyal hayat sınırlandırılmış, Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok ülkede eğitime uzun bir ara verilmiş, zaman zaman hukuk kuralları ve insan hakları askıya alınabilmiş, kişiler arası ilişkilere, ibadet biçimlerine, alışveriş şekline, tüketim alışkanlıklarına tedbir amaçlı müdahale edilmiş veya bir başka deyişle çekidüzen verilmiştir. Bilim insanları ve yetkililerin, bir diğer ifadeyle *egemen söylemin* salgınla ilgili ürpertici açıklamaları, sağlık sisteminin çökme noktasına gelmesi ve salgın zedelerle ilgili çeşitli sansasyonel görüntüler insanlar arasında bir panik havasının oluşmasına sebep olmuştur.

Bütün bunlar yaşanırken insanlar arasında yayılan sadece virüs olmamıştır. Korku, toplum içinde virüsten daha hızlı bir şekilde yayılmış ve adeta kitleleri esir alıvermiştir. Zira toplumun karşılaştığı tehlikenin boyutunun çok büyük olduğu iddia edilmekteydi ve neredeyse bütün dünya liderleri ve bilim dünyası bu konuda hem fikirdi. Hatta Covid-19 denen virüs o kadar pervasız ve o kadar tehlikeliydi ki devlet başkanlarının, multimilyonerlerin ya da en sağlıklı insanların bile kapısını çalabiliyor ve belki de acılar içinde yapayalnız ölmelerine sebep olabiliyordu. Virüsten ölenler bir insan atığı gibi temassız ve kimsesiz bir şekilde defnediliyor çoğu zaman aile fertlerinden bile uzak tutuluyordu. Bu manzaralar sonrasında korkunun şiddetinden optimize olmuş zihinleri esir alıp disipline etmek fazla zor olmamıştır. *Korkan insanlar otoriteye sığınır* ilkesi vücut bulmuş ve toplum, bilim adamları ve politikacılar tarafından kolaylıkla yönetilebilir hale gelmiştir. Fakat bu büyük korku ikliminin oluşmasında tek etken virüs değildi. Egemen yapının sunum kabiliyeti de korku ikliminin oluşmasında etkili olan bir başka faktör olmuştur.

Duyulan endişenin bu denli büyük olmasının sebebi virüsün öldürme ve bulaş etkisi mi yoksa dünyanın buna hazırlıksız yakalanması mı? Dünya bu virüse gerçekten hazırlıksız mı yakalandı? Kudretli devletler bir anda maskesizlikten ya da diğer basit tıbbi ürünlerin yokluğundan ölüme mi mahkûm olacaktı? Virüs mü çok kuvvetli yoksa kudretli devletler mi sanıldığı kadar kudretli değildi? Daha önemli bir başka soru; artık hayat eskisi gibi olamayacak mıydı? Virüs yayıldıkça yayıldı, sağlık sistemi çökme noktasına geldi, ölü sayıları gittikçe arttı. 2021 Ocak ayına gelindiğinde dünyada bilinen Koronavirüs vaka sayısı 100 milyonu,

vefat sayısı ise 2 milyonu aşmıştı. Türkiye'de de Sağlık Bakanlığı'nın verilerine göre 21 Ocak 2021 tarihi itibariyle toplam vaka sayısı 2,5 milyon civarındayken vefat sayısı ise 25 bin olarak açıklanmıştı. Tablolar, virüsün bulaşma etkisinin yüksek olduğunu gösterse de öldürme gücünün zannedilenden daha düşük olduğunu ortaya koydu. Aşı çalışmalarının da sonuç vermesiyle birlikte gelinen noktada ışık ufukta belirdi ve yavaş yavaş korku iklimi kaybolmaya ve hayat normale dönmeye başladı. Fakat bütün krizlerde olduğu gibi bu krizde de yine faturayı ödeyen alt gelir grubu oldu.

Covid-19'un sebep olduğu korku iklimi aynı zamanda çeşitli değerlerin ve insani özelliklerin adeta pamuk ipliğine bağlı olduğunu göstermiştir. İnsanlar da toplumlar da olağan hallerde iyi olmakta zorlanmaz. Paylaşımcı, insan haklarına saygılı, ilkeli, adaletli, doğasever ya da hayvan sever olmak çok zor değildir. Fakat olağan dışı hallerde her toplum ve her birey kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Herkes bir anda kötü olabilir ve bütün hümanist duygular kaybedilebilir. Örneğin bazı gelişmiş ülkeler nüfusunun bilmem kaç katı kadar aşı satın alarak, imkânı olanlar gıda stoklayarak, elinde tıbbi malzeme, maske ve dezenfektan bulunanlar başına talih kuşu konmuşçasına hareket edip durumu fırsata dönüştürmeye çalışarak insani değerlerinden bir anda vaz geçebilmiştir. Elbette yardımseverlik ve hümanist duygular tamamen yok olup gitmemiştir. Fakat pandemi bize iki önemli şeyi göstermiştir. Bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen insanoğlu hala doğa karşısında zayıftır ve insanların insani yönlerinden vazgeçmesi çok da zannedildiği kadar zor değildir. Bunun yanında insanlar Covid-19 pandemisinde bir kısım önemli sorgulamalar yapmaya başlamıştır: (1) Olağanüstü hallerde otoriteye güven duyuluyor mu? (2) Hekim, hastane ve ilaçlar yeterli mi? (3) Sağlık sistemlerinin özelleşmesi olağanüstü hallerde risk oluşturmakta mıdır? (4) Toplumların ekonomisi ne kadar kırılgan? (5) Bilim ve teknoloji olağanüstü krizler karşısında yeteri kadar hazırlıklı mı? (6) Üretim biçimleri doğru ve yeterli mi? (7) Sosyal ve siyasal sistemler uzun krizlere karşı ne kadar dayanıklı? (8) Dışa bağımlılığın üstesinden gelinebilir mi? (9) Tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri değiştirilebilir mi? Bütün sorulara pandemiden sonra hem ülkelerin hem kurumların hem de insanların cevap araması ve çeşitli tedbirler alması gerekmektedir. Çünkü yaşanan pandemi, belki de doğanın bizlere son ciddi uyarısıdır ve daha sonraki krizlerin habercisidir.

Geride bırakılan yüzyılda birçok kriz yaşanmış ve benzer manzaralar ile karşılaşılmıştır. Son yüzyılda iki dünya savaşı, İspanyol Gribi, Büyük Buhran, Körfez Savaşı, Afganistan Savaşı, Suriye İç Savaşı, Irak Savaşı, Körfez Savaşı, Petrol Krizi, Domuz Gribi, AIDS, Ebola, Sars vb. krizler yaşanmıştır. Modern toplum, krizlerin birini unutmadan ve yaralarını sarmadan diğerini yaşamıştır.

Covid-19 diğer krizlerden farklı olarak modern toplumun modern krizi olarak ele alınmalı ve yirminci yüzyıl koşullarında değil bugünün koşullarında değerlendirilmelidir. Öyle görünüyor ki bugünün ve geleceğin krizleri geçmişin krizlerinden daha tahrip edici olacak. Çünkü modern yaşam tahrip gücü daha yüksek krizlere sebep olmakta ve insanoğlunu daha zor günler beklemektedir. Yirmi birinci yüzyılın modern yaşamı birçok riskle doludur ve sosyal, siyasal ve ekonomik krizlerin yaşanması için birçok sebep vardır. Zira Ulrich Beck'in de ifade ettiği gibi doğanın tahribi, küresel ısınma, çevre kirliliği, demografik dönüşüm, tüketim alışkanlıkları ve kent yaşamı çeşitli risklere sebep olmaktadır. Modern yaşam bir taraftan bu risklere sebep olurken diğer taraftan da adeta celladına âşık olmuş idam mahkûmu gibi kendi sonunu hazırlamaktadır.

Bu araştırmada modernizasyonun, kentleşmenin ve tüketim alışkanlıklarının etkisiyle ortaya çıkan risk toplumu ile Covid-19 pandemisi arasında ilişkilendirme yapılmaya çalışılmıştır. Ulrich Beck'in, risk toplumu kuramı üzerinden post modern toplumların riskli yaşam biçimleri ve neticesinde ortaya çıkan Covid-19 salgını arasındaki ilişki irdelenmiştir. Ayrıca pandemi sürecinde alınan çeşitli önlemler, gözetleme teknikleri, etiketlemeler, tecrit etme uygulamaları vb. Michel Foucault'un "disiplinci iktidar" kuramı açısından değerlendirilmiştir.

Üretim Biçimindeki Değişim, Kentleşme ve Demografik Dönüşüm

Sanayi toplumuna geçişin ardından ekonomik üretim temelli yaşanan dönüşümler tedrici olarak bütün toplumlarda etkisini göstermiştir. Değişim dalgası zamanla eğitimden sağlığa, tüketim alışkanlıklarından kentleşmeye ya da konut tipinden aile yapısına kadar insan yaşamının bütün alanlarına sirayet etmiştir. Devam eden yüz yıllarda gerçekleşen dönüşüm hem oldukça hızlı yaşanmış hem de adeta kontrolden çıkmıştır. Yirminci yüzyıldan itibaren teknolojideki gelişmelerle birlikte insan hayatına her yeni günde yeni bir teknoloji unsuru girmeye başlamış ve bu durum değişimin hızlanmasına sebep olmuştur.

Öteden beri insanlığın hayatını değiştiren temel şey, hep yeni icatlar olmuş, ne zaman yeni bir alet geliştirilmişse sonrasında iri ufaklı dönüşümler yaşanmıştır. Aslında bu anlamda insanlık tarihinde iki önemli milat olduğu söylenebilir. Bunlardan biri tarım devrimidir, diğeri ise elbette sanayi devrimi. İnsanlık önce tarım devrimi ile toprağa yerleşerek köklü değişimler yaşamış, ardından da sanayi devriminde yine ve yeniden üretim biçimini değiştirip makine üretimine geçerek yüzyıllar önce yerleştiği toprakları terk etmiştir. Haliyle tarım

devrimi ile toprağa yerleşen insanlık bu sefer sanayi devrimi ile yeniden büyük bir göç dalgası başlatmış ve bugün tartıştığımız başta demografik dönüşüm olmak üzere birçok sorunun fitili ateşlenmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte farklı boyutlarda olsa da önce batıda ve ardından tedricen doğuda olmak üzere dünya genelinde kentleşme süreci yaşanmıştır ve bu süreç bugün neredeyse bütün dünyada devam etmektedir. Bugün gelinen noktada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük kısmı kent merkezlerinde yaşamaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan World Urbanization Prospects The 2011 Revision'da bugün dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı ve dünyanın tüm bölgelerinin henüz kentleşme oranlarının artarak devam edeceğini bildirmektedir. Yine 2050 yılına kadar dünya nüfusunun 9 milyarı geçeceği, kentsel alanlarda yaşayanların oranının artmaya devam ederek 6 milyarın üzerine çıkacağı ve buna bağlı olarak kırsal kesimde yaşayanların oranında azalma olacağı, gelişmiş ülkelerde kentsel nüfusu oranının %86, az gelişmiş ülkelerde ise %64'lere varacağı belirtilmektedir (UnitedNations, 2012).

Üretim biçimindeki değişim, çok uzun olmayacak bir zaman diliminde yeni ve öncekilerden oldukça farklı toplum tipleri ortaya çıkarmıştır. Yaşanan göç dalgası kent tipi yaşam biçimini ortaya çıkarmakla kalmamış aynı zamanda kırsal nüfus oranlarının hızlıca düşmesine sebep olmuştur. Kent yaşamı, doğum oranlarında azalmaya, aile yapısının değişmesine, tüketimin artmasına ve buna bağlı olarak bağımlı nüfus oranlarında artışa sebep olmuştur. Bugün gelinen noktada kentli insan, üretmeden tüketen, ihtiyaçları her geçen gün artan ve tüketim konusunda sınır tanımayan bir yaşam tarzına bürünmüştür. Bir taraftan üreten birey sayısının azalması diğer taraftan da kent insanının ihtiyaçlarının her geçen gün artması, doğal kaynakların yetersizliğine, iklim sorunlarına, çevre kirliliğine, demografik dönüşüme ve hatta savaşlara sebep olmaya başlamıştır. Bugün dünya devletlerinin doğal kaynak yetersizliği gibi bir endişesi olmasa muhtemelen yaşanan ve yaşanması muhtemel savaş ve çatışmalar için ortada sebep kalmayacak. Hal böyleyken özellikle batı merkezli gelişmiş ülkelerin daha çok üretim ve kâr elde etmek amacıyla "daha çok tüketimin" teşvik ediliyor olması, yarın hiç yokmuşçasına doğal kaynakların müsrifçe harcanmasına izin verilmesi anlaşılması zor bir durumdur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kentlerde yaşayan nüfus oranı sürekli artmaktadır ve bu durum bağımlı insan sayısındaki artışa sebep olmaktadır. Sağlık sektöründeki gelişmeler ve yaşam koşullarının iyileşmesiyle birlikte bir taraftan bebek ölüm oranları azalmış diğer taraftan da ortalama yaşam süreleri uzamıştır. Yaşam sürelerinin uzamasıyla birlikte ortaya çıkan önemli bir sorun yaşlı nüfus oranındaki artıştır. Yaşlı nüfus oranının artması aynı zamanda bağımlı nüfus oranının artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle iş gücündeki azalmayı

ve bağımlı nüfus oranındaki artışı önlemek için yaşlı iş gücünün daha uzun süre emek piyasasında kalmasını sağlamaya dönük politikalar geliştirmiştir (Günaydın, 2018). Fakat alınan bütün önlemlere rağmen demografik dönüşüm sorununun uzun vadede bağımlı nüfus oranlarının artmasına ve ülke nüfuslarının yaşlanmasına sebep olacağı öngörülmektedir. Yaşlanma ve bağımlı nüfus oranlarındaki artışın ülke ekonomilerine olumsuz etkilerinin artacağı da öngörüler arasındadır. Avrupa Komisyonu'nun Genç İşsizliğiyle Mücadele Önlemleri Raporu, sağlık ve bakım harcamalarındaki belirsizliğe dikkat çekmiş ve 2060 yılına gelindiğinde yaşlanmanın kamu harcamalarına etkisinin %4,1'lik bir artış göstereceği öngörüsünde bulunmuştur (Bacak, Topkaya, & Gezer, 2015). Birleşmiş Milletler raporuna göre dünya nüfusundaki artış devam ederek 2030'da 8,424 milyara, 2050 yılında ise 9,55 milyara ulaşacaktır. Nüfus artışı konusundaki en önemli detaylardan biri olan yaşlı nüfusundaki artış da Birleşmiş Milletler Raporunda dikkat çekilen hususlardandır. Rapora göre 1980 yılında 266 milyon 321 bin olan 65 yaş üstü yaşlı nüfus 2013 yılında %114 artış göstermiş ve 570 milyon 459 bine ulaşmıştır. 2030 yılına gelindiğinde yaşlı nüfus 973 milyona ve 2050 yılında ise 1,49 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla 2050 yılına gelindiğinde dünyada her dokuz kişiden birinin yaşlı birey olacağı öngörülmektedir (Bacak, Topkaya, & Gezer, 2015). TUİK raporları benzer demografik sorunların çok uzun olmayan bir zaman dilimi içinde Türkiye nüfusunda da oryaya çıkacağına işaret etmektedir. Zira yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş üstü bireyler 2015-2020 yılları arasında %22,4 artış göstermiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %8,2'den %9,5'e yükselmiştir (TUİK). Türkiye'de yaş ortancasının önümüzdeki yıllarda istikrarlı bir şekilde yükselerek ve 2025 yılında 34,1, 2030 yılında 35,6, 2040 yılında 38,5, 2060 yılında 42,3 ve 2080 yılında ise 45,0 olacağı tahmin edilmektedir (TUİK). Ayrıca bir taraftan yaşlı nüfus sayısındaki artış devam ederken diğer taraftan da çocuk nüfus sayısında düşüş olması öngörülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). Bu durum ise Türkiye'de önümüzdeki birkaç on yıl içinde bağımlı nüfus oranında kayda değer artışa işaret etmektedir.

Kentleşme ve kentlileşme süreci batıda sanayi devrimiyle başlayan ve bugün neredeyse tüm dünyada bütün süratle devam eden bir toplumsal dönüşüm sorunudur. Kentleşme ve kentlileşme önceki yüzyıllarda modernleşme olarak ifade edilmekteyken bugün toplumsal bir sorun olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira kentleşme bir taraftan kentlileşen nüfusun yaşam standartlarını daha konforlu bir seviyeye taşırken öteki yandan birçok toplumsal sorunun zeminini oluşturmuştur. Kente göç eden aileler tüketim alışkanlıklarından iktisadi yaşam biçimlerine kadar birçok açıdan değişime uğramakta ve kentlileşen toplumlar genel anlamda dışa bağımlı hale gelmektedir. Türkiye'de kentleşme ve

kentlileşme süreci 1950'lerde başlamış ve sonraki yıllarda istikrarlı bir biçimde devam etmiştir. 1950'lerde nüfusun 18,52'si kentlerde yaşamaktayken 2020 yılı itibariyle kent ve ilçelerde yaşayanların oranı %93 belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7'ye gerilemiştir (TUİK, 2022). 1950'lerden itibaren başlayan kentleşme oranı hızlı bir şekilde devam etmiş ve gelinen noktada kırsal yaşam bitme aşamasına gelmiştir.

Bu konuda bir başka sorun ise Türkiye'deki göç eğilimleridir. Zira Türkiye'de göç eğilimi genelde doğudan batıya ve özellikle metropol kentlere doğrudur. 2020 yılı TUİK verilerine göre Türkiye'de en kalabalık şehirler olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya'nın toplam nüfusu 31 milyonun üzerindedir ve bu sayı toplam nüfusun yaklaşık %37'sine denk gelmektedir. Bu çarpık durum ise Türkiye kaynaklarının ve yatırımlarının yurt genelinde adil olmayan bir biçimde dağılmasına ve akabinde gelişme-gerileme paradoksuna sebep olmaktadır. Yani metropol kentler ve büyük şehirler sürekli büyüyüp gelişmekteyken ülkenin diğer bölgelerinde ve özellikle kırsal bölgelerde gerileme yaşanmaktadır. Bütün bu süreç ise nüfusun iktisadi yaşam biçiminin değişmesine ve geçimlik üretim faaliyetlerinin kaybolmasına sebep olmuştur. Haliyle yüzyılın başında kendine yeten ve dışa bağımlılık düzeyi minimum seviyede olan toplum büyük oranda tüketen bir yapıya dönüşmüştür. Durum gelişmiş ülkelerde de Türkiye'deki ile benzerlik göstermektedir ve nihayetinde başta gelişmiş ve gelişmekte ülkeler olmak üzere neredeyse tüm dünya devletleri kentleşme ve tüketim toplumuna dönüşme sorunu ile karşı karşıyadır. Covid-19 pandemisi bu sorunlar zincirinin bir sonucu olarak ele alındığında hem sebeplerin ortaya konması hem de geleceğe dönük etkili tedbirlerin alınması daha mümkün olacaktır. Kent yaşamının sebep olduğu tüketim alışkanlıkları doğanın sınırlarının zorlanmasına sebep olmuştur. Çevre kirliliği, sağlıksız beslenme, genetiği değiştirilmiş ürünlerin yaygınlaşması, hijyen sorunları vb. kentleşmenin ve insan-doğa arasındaki ilişkinin bozulmasının bir sonucudur. Göç eğilimlerinden dolayı ülke topraklarının bir tarafı boş kalırken diğer taraflarında aşırı yoğunlaşmalar yaşanmaktadır ve bu durum birçok dünya devleti için geçerlidir. Bu nedenle devletlerin kentleşme, tüketim alışkanlıkları ve demografik dönüşüm konusunda uzun vadede çeşitli tedbirler alması gerekir.

Geride Bırakılan Yüzyılda Neler Yaşandı?

Yirminci yüzyılda yaşanan krizler ve krizlerin sosyo-ekonomik sonuçları hiç şüphe yok ki önceki yüzyıllara göre daha etkili ve tahrip edici olmuştur. Aslında bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanoğlu doğaya karşı kudretini artırmış ve yaşam kalitesini yükseltmiştir. Modernite insanoğluna daha

insani bir yaşam vaat etmiştir. Fakat modernitenin toplumları umduğunu bulamamış ve modern dünya geride bıraktığımız yüzyılda birçok krize şahit olmuştur. Yüzyılın başında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın yaraları tam anlamıyla kapanmamışken İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve 70 milyondan fazla ölümle sonuçlanmıştır. 1929 yılında Büyük Buhran, 1945-1946'da Ekonomik Kriz, 1973'te petrol krizi, 1990'da Körfez Savaşı ve ardından yaşanan ekonomik ve enerji krizleri, 2009'da yine bir ekonomik kriz, 2003'te Irak Savaşı, 2001'de başlayıp bitmek tükenmek bilmeyen Afganistan Savaşı, 2010'da Arap Baharı, 2011'de başlayıp ve yine bitmeme konusunda oldukça ısrarcı olan Suriye İç Savaşı ve içinde bulunduğumuz günlerde devam eden ve bütün dünyayı etkileme potansiyeli taşıyan Ukrayna-Rusya Savaşı. Siyasi ve ekonomik krizlerin dışında irili ufaklı sağlık krizleri de yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başında yaşanan ve savaşın bitmesine etki edebilecek kadar şiddetli olan İspanyol Gribi milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Özellikle genç ve orta yaşlı insanların ölümüne sebep olan grip savaşın da etsisiyle dalgalar halinde yayılarak bütün dünyayı etkisi altına almıştır (Parıldar, 2020, s. 21). 1956 yılında Asya Gribi ve 1968'de Hong Kong Gribi yaşanmış ve yine milyondan fazla ölüme sebep olmuştur (Parıldar, 2020, s. 22).

Son yüzyılda yaşanan krizlerin daha öncekilere nazaran oldukça sıklaşması ve tahrip gücünün yüksek olması, gelecekte yaşanacak krizlerle ilgili karamsar bir beklenti oluşturmaktadır. Zira bugünün modern dünyası yirminci yüzyılın modernitesinden daha cüretkârdır ve doğanın sınırlarını daha fazla zorlamaktadır. Yine bugünün modernitesi geçmiş yıllara nazaran daha kontrolsüz, daha tahrip edici, daha kalabalık, konfora daha düşkün ve eşitsizlikler daha derindir. Demografik dönüşüm geçmişe nazaran daha tehlikeli boyutlarda, kentleşme oranları daha yüksek seviyelerde, geçimlik üretim faaliyetleri neredeyse bitme noktasında, dışa bağımlılık daha yaygınlaşmış ve derinleşmiş durumdadır. Bütün bu durumlara küreselleşme bağlamında bakıldığında dünya toplumlarının özellikle ekonomik anlamda geçmişe nazaran daha kırılgan olduğu görülmektedir. Haliyle önümüzdeki yıllarda yaşanacak krizlerin önceki krizlere nazaran daha tahrip edici olacağına dair öngörüde bulunabiliriz.

2020 yılından itibaren yaşanan pandemi sürecinde önce sansasyonel görüntüler ortaya çıkmış, kısa süre içinde tüm dünyada büyük çapta bir korku iklimi oluşmuştur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi günümüzün modern toplumlarının dışa bağımlık düzeyi oldukça yüksektir ve insanlar kendilerini güvende hissetmemektedir. Toplumlar çok kısa bir süre içinde önce sağlıklarından daha sonra da geleceklerinden endişelenmeye başlamıştır. Haliyle

Covid-19'un en önemli toplumsal sonuçlarından birinin "güven" olduğu söylenebilir.

İnsanlar kendilerini güvende hissetmek ister. Güvende hissetme ihtiyacı Maslow 'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en öncelikli olanlardandır. Kendini güvende hissetmeyen insan bir taraftan korkar diğer taraftan da güvenliğini tehdit eden unsurları ortadan kaldırmaya çalışır. Bu durum da çeşitli değerlerden, yasalardan, normlardan ve tutumlardan vazgeçmesine sebep olabilir. Bu çalışmanın yapıldığı gün itibariyle dünyada Covid-19 vaka sayısı 426 milyon ve toplam ölü sayısı 5,89 milyondur. Yirminci Yüzyılın başında yaşanan İspanyol Gribi ile kıyaslandığında Covid-19'un tahrip gücünün daha düşük olduğu görülmektedir. Fakat buna rağmen ortaya çıkan korku iklimi daha derin ve daha kapsamlı olmuştur. Uzun süreli ve kapsamlı kapanmalar yaşanmış, en insani ihtiyaçlar bile giderilemez hale gelmiş, kudretli devletler Covid-19 karşısında panik olmuş ve aciz duruma düşmüş, küresel çapta ekonomik krizler yaşanmış, sağlık sistemleri tıkanmıştır. Covid-19 az zamanda çok büyük çapta zararlar vermiş ve dünyanın geleceğine dair endişeler oluşmaya başlamıştır. Yirmi birinci yüzyılın başında yaşadığımız bu mizansen göstermiştir ki modern dünya eskisine göre daha kırılgan ve risklerin tahrip gücü daha yüksektir. Haliyle modernitenin kudretli devletleri ve konforuna düşkün toplumları doğa ile ilişkilerini gözden geçirmeli ve demografik dönüşüm, tüketim alışkanlıkları, kentleşme, metropolleşme, sosyal devlet anlayışı, çevre kirliliği, kaynakların kullanımı vb. sorunları ivedi bir şekilde gündeme alınıp kısa, orta ve uzun vadede politikalar geliştirmelidir.

Yirmi Birinci Yüzyılın Tüketim Toplumları: Zenginlik ve Yoksulluk Paradoksu

On dokuzuncu yüzyıl toplumları üretim ve birikime dayalı bir karaktere sahipti. Yatırım, birikim, üretim ve tasarruf bu dönemin ön plana çıkan değerleri arasında olmuş ve toplumsal alışkanlıklar da bu yönde gelişmiştir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise toplumlar derin bir karakter değişikliği yaşamış ve bir önceki yüzyılının değerlerinden uzaklaşılıp, tüketim ve harcamanın erdem kabul edildiği bir toplumsal atmosfer oluşmuştur. Erich Fromm'un da ifade ettiği gibi iki dönemin toplumsal özellikleri oldukça birbirinden farklılık göstermiştir (Fromm E. , 1973). On dokuzuncu yüzyılın para biriktiren ve kazancını yatırıma dönüştürme eğiliminde olan toplumları, yirminci yüzyıla gelindiğinde, önüne konan ve seçme hakkı tanınmayan ürünleri satın alma yarışına girmiş bir tüketim toplumuna dönüşmüştür.

Aslında üreten ve yaşatan toplumdan tüketen ve yok eden topluma evrilme süreci temelde sanayileşmeyle başlayan göç ve kentleşme eğilimleri ile ilgilidir. Zira kırsal alanlardan kent merkezlerine göç eden aileler, koşullar gereği geçimlik üretim faaliyetlerini bitirmiş ve üretmeden tüketen bir yaşam biçimine bürünmüştür. Sanayi devriminden önce büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşayan toplumlarda önü alınamaz bir kentleşme eğilimi ortaya çıkmış ve bu eğilim günümüze kadar devam etmiştir. Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı kentlerde, hatta metropollerde yaşamaya başlamıştır. Öyle görülüyor ki bu eğilim uzun yıllar devam edecek ve kırsal alanlar gittikçe nüfus kaybederken kentler kalabalıklaşacaktır. Kentleşme ve kentlileşme, tüketim alışkanlıklarının değişmesinde başat bir faktördür. Aynı zamanda kentler ve kentlilerin dışa bağımlıkları daha fazladır ve ihtiyaçlar daha çeşitlidir. Haliyle kent yaşamı tüketim ve yok etme yaşamı olarak da düşünülebilir.

Kapitalizm için tüketim daha çok üretim ve daha çok kâr demektir. Yirminci yüzyıl modernizmi bir taraftan bilimsel gelişmelerle toplumlara daha güzel bir gelecek vadetmişken diğer taraftan da üretim ve tüketim kolaylığı sunmuştur. Bu durum sadece toplumların daha konforlu yaşamasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda geleceği tehdit eden krizlerin zeminini de hazırlamıştır. Halka konfor, kapitalizme ise daha fazla üretim imkânının sunulduğu modern ve post modern toplumların risk toplumu olarak anılmasına zemin hazırlamıştır. Yirminci yüzyıl kapitalizmi daha çok üretim için daha çok tüketen ve tüketim gereksinimleri konusunda dışardan yönetilen pasif kitlelere ihtiyaç duymuştur (Boudrillard, 2018). Tüketimin kolaylaşması için tüketici önündeki engeller ortadan kaldırılmış, kolay satın alma yöntemleri geliştirilmiş ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle tüketicileri optimize etmenin yolları aranmaya başlanmıştır. Duman'ın ifadesiyle yirminci yüzyıl anamalcılığı daha çok tüketme eğilimine sahip, kolayca etkilenen ve tercihleri ya da arzuları önceden kestirilebilecek insanlar istemiştir (Duman, 2018).

Kapitalist düzen her bireye ayrı ayrı nüfuz edip arzu edilen toplum tipini yaratmayı ve çalışma ortamını tıpkı bir atölye gibi disipline etmeyi amaçlar. Bu düzen içinde her bireyin kendine verilen görevi layıkıyla yerine getirmesi istenir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde kapitalist düzenin ihtiyacı olan birey tipi değişmiş ve uygun görülen rol, *bilincini devre dışı bırakarak sorgulamadan tüketmek* olmuştur. Ritzer, yirminci yüzyılın tüketim alışkanlıkları ve tüketim kültürü üzerine benzer değerlendirmeler yapmış ve yeni tüketim araçlarını katedrallere benzetmiştir. Ona göre yeni tüketim araçları birçok insan için büyülü ve kutsal bir amaç haline gelmiştir. Onlara sahip olmak tüketiciyi ruhsal açıdan tatmin etmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise tüketici isteklerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Tüketim araçları bir yandan tüketicinin isteklerini

karşılarken diğer yandan da yeni istekler yaratır hale gelmiştir (Ritzer, 2000, s. 50-51). Yirminci yüzyılın değişen tüketim alışkanlarına şahit olan ve modern toplumu tüketim toplumu olarak ifade eden bir başka isim de Bauman'dır. Bauman, çalışma etiğinin yerini tüketim alışkanlarına bıraktığını ve tasarrufun istenmeyen davranış haline geldiğini söyler. İdeal tüketici, isteklerini erteleyen değil, kredi kullanma pahasına arzularını tatmin etmeye çalışan ve şimdiyi yaşayandır (Bauman, 1999). Benzer şekilde Ritzer de kredi ve kredi kartı kullanımı konusundaki bankaların tutumuna değinmiş ve tüketiciler arasında borçlanma kültürünün yaygınlaştırılması ile tüketim alışkanlıklarının desteklendiğine dikkat çekmektedir (Ritzer, 2000, s. 53). Böylece kapitalist sistem yirmi birinci yüzyılda bir tüketim kültürü geliştirmiş ve sebepsizce tüketen bir bağımlı kitle inşa edilmiştir. Bunun sonucu olarak modernite bir yandan toplumlara daha konforlu bir yaşam sunarken diğer yandan da doğayı tüketmeye ve yok etmeye başlamıştır. Zira Bauman'ın da ifade ettiği gibi tüketim, aynı zamanda tüketme ve yok etme anlamına gelmektedir. Toplumlar bir yandan tüketirken diğer yandan doğanın sınırlarını zorladıklarını ve hatta onu yok ettiklerini dikkate almamıştır. İnsanoğlu adeta üzerinde yaşadığı gezegeni tahrip etme yarışına girmiş ve varlığını yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Furlong & Finnie, 2020).

2019'da patlak veren Covid-19 salgını elbette tesadüf değildir ve modern toplumun tüketim endüstrisi ile yakında ilgilidir. Modern birey, bilim ve teknolojinin kudretine güvenmiş olacak ki yok etme yarışına girmiş ve yarının kaygısını hiç duymadan doğayı tahrip etmiştir. Daha yüksek gökdelenler için yarışılmış, betonlaşma bir prestij göstergesi olmuş, daha konforlu araçlar üretilmiş, daha hızlı jetler tasarlanmış, daha büyük ve daha konforlu konutlar yapılmış, kullan at ürünler yaygınlaşmış, kentleşme ve kentlileşme olmazsa olmaz haline gelmiş, hatta kudretli ülkeler nüfusunun önemli bir kısmını metropollere sıkıştırarak balık istifi kentler inşa etmeyi gelişmenin gereği olarak görmüştür. Kentlileşen nüfus ise doğal olarak doğa ile arasına mesafe koymuş, geçimlik üretim faaliyetleri terkedilerek hazır tüketim kültürü yaygınlaşmıştır. Aileler ve dolayısıyla kentler neredeyse tamamen dışa bağımlı hale gelmiş, tüketilen ürün sadece etiket fiyatı üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bütün bunlar olurken ağaçlar kesilmiş, ormanlar yanmış, doğal kaynaklar tüketilmiş, sular kirlenmiş, ekolojik denge bozulmuş, çöp yığınları oluşmuş ve çevre kirletilmiştir. Sınırsız özgürlük ve uysallaştırılmış zihinler insanlık için bir sorun olmaya başlamış ve modern dünya kendi eliyle sonunu hazırlar olmuştur. Bu nedenle söylenebilir ki, 2019'da patlak veren pandemi hangi yolla ortaya çıkmış olursa olsun tüketim alışkanlıklarıyla yakından ilgilidir. Modern toplumlar, üzerinde yaşadığı gezegeni tüketmeye ve tahrip etmeye devam ettikçe

benzer riskler her zaman var olacak ve insanoğlunun varlığı tehdit altında olmaya devam edecektir.

Michel Foucault'un Disiplinci İktidar Kuramı Üzerinden Epidemik Toplum Değerlendirmesi

Covid-19 pandemisini ve modern toplumların risklerini ele alırken kullanılması gereken argümanlardan biri de Michel Foucault'un disiplinci iktidar kavramıdır. Foucault, tıbbın insanlar nazarında önemli bir meşruiyet etkisi olduğunu ve iktidarın bu durumdan bilinçli bir biçimde yararlandığını söyler. Tıp, etkisini her yerde göstermektedir: ailede, okulda, fabrikada, mahkemelerde, cinsellikte, eğitimde, çalışmada, suçta. Tıp toplumsal anlamda önemli işlevlere sahiptir, hukuku kuşatmakta ve ona işlev kazandırmaktadır (Foucault, 2012). Tıp, meşru olanla olmayanı, doğru ile yanlışı, normal ile anormali, akıllı ile deliyi, yasal ile yasadışı olanı, suçlu ile suçsuzu tasdik eden toplum üstü bir yapıdır. İnsanların gözünde oldukça saygındır ve bu saygınlık ona itaat edilmesini sağlar. Çünkü tıp insanlara sağlıklı olmayı vadeder ve bu konuda doğru bilginin kaynağıdır. Fakat tıbbi bilgi diğer bilgi türlerinde olduğu gibi egemen yapının kontrolündedir. Dolayısıyla tıbbi bilginin zaman zaman iktidarın menfaatine hizmet etmesi söz konusu olabilmektedir.

Michel Foucault, Nietzsche gibi iktidar ve bilginin aynı şeyin iki yüzü olduğunu düşünmektedir. İktidar ve bilgi birbirini dolayımsız bir biçimde içermektedir (West, 2016, s. 285). Bilgi iktidarın ta kendisidir ve yine iktidarın emrindedir. Bu durum iktidar ile birey arasındaki ilişkinin zeminini oluşturur ve iktidarın eylemleri bu sayede meşruluk kazanmış olur. Öteden beri bilgi insanoğlu için önemli olmuştur ve tarihsel zaman içinde bilgi araçları el değiştirmiştir. Devleti yönetenlerin iktidarı öteden beri din adamları ile paylaşması ya da iktidar ile din adamları arasında yakın ilişkinin olması dindarlık ötesinde dinin halk nazarındaki işlevleri olmuştur. Haliyle geleneksel ya da modern toplumlar fark etmeksizin bilgi ve iktidar ilişkisi daima yakın olmuştur. İktidar, kendi kontrolünde olan bilgi ile aynı zamanda bedeni kontrol edebilme yetisine sahip olmuştur. Bu yeti ile bedenleri optimize ederek rıza üretmiş ve hükmetmeyi kolaylaştırmıştır. Covid-19 salgını, iktidarın rıza üretme bakımından hiç zorlanmadığı ve virüsten korkan insanların otoriteye koşulsuzca teslim olduğu bir süreç olmuştur. Yabancı düşmandan tedirgin olan ürkek öznenin iktidarın telkinlerine uymaktan başka çaresi kalmamıştır. Foucault bu hükmetme stratejisini biyopolitika kavramıyla ifade eder. İktidar doktorların saygınlığını kullanarak günlük hayatı medikalize ederek özneyi optimize etmekte ve rıza üretmektedir. Foucault'a göre iktidar, tıp ve tıbbileştirme ile beden üzerinde tahakküm politikası uygulamaktadır. Tarih boyunca iktidar, bedeni ıslah etmeye

çalışmış ve bu amaçla aile, okul, hastane, fabrika, hapishane gibi mekânları araçsallaştırmıştır (Vinale, 2020; Tekelioğlu, 1999; Foucault, 2019). Byun-Chul Han'ın da ifade ettiği gibi bu kurumların amacı öldürmek değil ıslah etmek ve hayatı kontrol edebilmek, özneyi pasifleştirip onu normlar sistemine sokmak, normalleştirmek ve en nihayetinde itaatkâr özneyi yaratmaktır (Han, 2020). Biyo-iktidarın kendini adadığı şey budur. Üreme ve ölüm oranları, yaşam süreleri ve sağlık düzeyi iktidarı ilgilendiren başlıca konular arasına girmiştir. Zira biyo-politik disiplin iktidarın yöntemleri arasındadır ve son tahlilde iktidar bu şekilde bir beden politikası uygulamaktadır. Disipline edilmiş bedenler ise daha sonra yerini optimize edilmiş beyinlere bırakmıştır (Han, 2020).

Canpolat'ın da ifade ettiği gibi 18. yüzyıldan beri yaşanan değişimlerinin temel nedeni yeni iktidar biçimidir ve bu iktidar anlayışı insan bedenine, aileye, okula, orduya, fabrikaya vb. yayılan ağlar dizisi ile bu değişimleri kontrol edebilme yetisine sahiptir (Canpolat, 2005). Foucault, on sekizinci yüzyıl sonunda nüfus, sağlık ve şehircilik sorunlarının ortaya çıkmasıyla birlikte uzamın düzenlenmesinin gündeme geldiğini, bunun sonucu olarak da bir kısım uzam uzmanı doktorların ortaya çıktığını söyler. Bu doktorlar dört temel konu üzerinde durmuştur: Yerleşme sorunu, birlikte yaşama sorunu, konut sorunu ve yer değiştirme sorunu. Doktorlar, bu dört temel sorun üzerinde durarak kuraklık, nemlilik, toprak yapısı, bölgesel iklimler, su kaynakları, kentsel yoğunluk, alt yapı sorunları, havalandırma, mezarlıklar, mezbahalar, şehir planlaması, göç eğilimleri gibi birçok konuda halka çeşitli talimatlar vermiş, siyasi ve ekonomik atmosferin taleplerini yerine getirmiştir (Foucault, 2012). Haliyle tıp bu yönüyle toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev görmüş, rıza üretmiş, devletin yönetim aygıtı haline gelmiş ve toplumu neredeyse her alanda yönetebilmeye muktedir olmuştur. Bu durum ise yeni düzenin ve tabii ki kapitalizmin işini oldukça kolaylaştırmıştır. Zira biyo-iktidar, bedenleri ve nüfus olgusunu kontrol ederek iktisadi süreçleri ayarlamayı başarmaktadır.

Foucault, iktidarın disipline etme yönteminin on sekizinci yüzyıldan sonra değiştiğini söyler (Yilong, 2020). İktidar, bedene işkence etmekten vazgeçmiş rıza üretme yolları geliştirmeye başlamıştır (Arminjon & Marion-Veyron, 2021). Bedeni emirler ve yasaklar sistemine sokarak denetim altına almaya çalışmıştır. Optimize olmuş bedenler üretmeyi ve rızayı habitus haline getirmeyi deneyerek şiddet kullanmadan hükmetmenin yollarını geliştirmiştir (Han, 2017). İşte tıbbileştirme bu yollardan biridir. Han, bu yeni, iktidar teknolojisinin nüfusu keşfettiğini ve Foucault'un bu yeni iktidar biçimini biyoiktidar olarak ifade ettiğini söyler. İktidarın yeni yöntemi biyo-iktidar, üreme, doğum ve ölüm oranı, sağlık düzeyi, yaşama süresini belirleyerek nüfusu kontrol etmeye odaklanmıştır (Han, 2017). Foucault bu dönüşümün miladına işaret eder ve 18. yüzyıldan sonra

artık yaşam ve bedenin bir iktidar nesnesine dönüştüğünü, iktidarın beden ve hayatı ilgi alanına dâhil ettiğini dolayısıyla insanlık tarihi boyunca en önemli değişimin yaşandığını söyler (Foucault, 2014). İktidar bu dönemden yani 18. yüzyıldan sonra bedeni disipline edip kontrol etmenin çeşitli yollarını geliştirmek suretiyle nüfus düzenlemesi yapar hale gelmiştir (Foucault, 2014, s. 153).

Foucault, Jeremy Bentham'ın panoptikonunu bu politikanın bir metaforu olarak ele almıştır. Panoptikon, kolektif yapılanmayı ve sosyal ilişkileri ortadan kaldırıp kesintisiz bir gözetlenme korkusuyla bireyi kuşatmaktadır. Panoptikon, kitlenin üzerinde gözetleyene sınırsız bir tahakküm gücü yaratmaktadır. Böylece Big Brother her yerde olma, her şeyi duyma ve her şeyden haberdar olma ayrıcalığı ile kendi modern hapishanesini yaratıp modern kafesler kullanıp modern köleleri içine tıkmaktadır. Bireyi kategorize eden iktidar kimliğe, bireyselliğe ve gündelik hayata müdahale edip denetime tabi ve bağımlı öznelere dönüştürmektedir (Foucault, 2014). Foucault, panoptikonu temel amacının sonsuz bir tahakküm yaratmak değil bedeni işlevsel kılmak olduğunu söylemektedir. İşlevsel bedenle üretimi artırmak, ekonomiyi geliştirmek, eğitimi yaygınlaştırmak, iş gücünü düzenlemek, kamusal ahlakı belirlemek, toplumsal denetimi etkinleştirmek ve bireyselleştirme kanalları çoğaltmak söz konusudur (Bourdieu, 1995). Disiplin iktidarı bütün bunları yaparken yok etmeyi değil etkili kullanımı amaçlamıştır. Bedene işkence etmek yerine normlar sistemine sokmayı amaçlamış ve pasif öznelere dönüştürmüştür (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020).

Bu tartışmaya zenginlik kazandıran bir başka yaklaşım ise Bauman'ın *Bahçeci Devlet* metaforudur. Bauman, bahçıvanın bahçe üzerindeki iktidarı gibi devletin de toplum üzerinde bir iktidar anlayışına sahip olduğunu ve toplumu zararlı otlar-faydalı otlar ayrımına tabi tuttuğunu söyler (Tüzün, 2013).

> *Modem devlet bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nüfusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve öz dengeleme mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi, rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yönetildiği varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçütlere göre, nüfusu ikiye böldü: Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabani otlar. Bu ölçütlere göre, (bahçıvanın tasarımınca belirlenen) faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutuldu, yabani ot ilan edilenlerinse yok sayıldı. Bu ölçütler, bu kategorilerin her ikisini de kendi eyleminin nesneleri olarak aldı, her*

ikisinin de kendilerini belirleme haklarını reddetti (Bauman Z. , 2003, s. 34).

Bauman, bahçeci devlet metaforuyla modern devletin nüfus ve beden üzerine uyguladığı politikaları açıklamaya çalışmıştır. Bahçeci devlet ayıklama yaparak zararlı otları ortadan kaldırırken bir yandan nüfusu ve toplumu dilediği gibi biçimlendirmekte diğer yandan da onları optimize etmektedir. Bahçeci devlet zararlı bitkileri ayıklama işini yaparken bahçenin menfaatini düşünerek zor kullanabilir ve gayri insani yollara başvurabilir. Bu zor kullanma işini yapma hakkını kendinde bulur çünkü elde edilmek istenen netice genelin menfaatine olacaktır. Bauman, bu metaforuyla etnik ayrıştırma ve holocaust üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Fakat bahçeci devlet metaforu aynı zamanda nüfus planlamalarını, salgınları, demografik dönüşümü ve en nihayetinde bu günlerde yaşadığımız epidemik toplumu değerlendirmek için kullanılabilir. Zira pandemi laboratuvar ortamında yapıldıysa ve özellikle yaşlılar üzerinde daha ölümcülse, bu durum demografik dönüşüm ve dünya nüfusunun yaşlanması ile ilgili de planlanmış olabilir mi? Bu soru bize nüfus teorisi ile tanınan ve devletlerin nüfus planlamaları için yapabileceklerinden bahseden Thomas Robert Maltus'u hatırlatmaktadır. Maltus, nüfus politikası ve bedensel denetim bakımından önemli görüşler ileri süren bir isimdir. Geliştirmiş olduğu nüfus teorisi, salgınlar ve krizleri değerlendirmek amacıyla kullanılması gereken argümanlardandır. Maltus, üreme organlarının denetime muhtaç olduğunun ve denetimin yetersiz olduğu dumdumlarda nüfus artışlarının istenmeyen sonuçlar doğuracağından bahseder (Açıkalın, 2020). Maltus'a göre nüfus 1,2,4,8,16,32…olarak geometrik bir dizi biçiminde artarken, gıda maddeleri ise 1, 2, 3, 4, 5, 6 ... şeklinde aritmetik bir dizi olarak artmaktadır (Henderson, 1992: 140, akt. Sabbağ, 2020). Maltus, nüfus teorisinde nüfustaki geometrik artışla gıda maddelerinin üretimindeki aritmetik artış arasındaki farka işaret ederek muhtemel sonuçlarını değerlendirmektedir. Bu durumda nüfusun, gıda maddesine erişim yetersizliği yaşayacağını söyler. Zira bu artış neticesinde nüfusun tarımsal kapasiteyi aşacağını düşünmektedir. Bu nedenle nüfusun kontrol edilmesi gerektiğini, aksi durumda gıda üretim sorunlarının daha derinleşeceğini söylemektedir (Brezis ve Young, akt. Sabbağ, 2020). Kısırlık, cinsel perhiz ve doğum kontrol yöntemleri şayet nüfusu denetlemeyi başaramaz ya da yetersiz kalırsa diğer denetim yöntemleri yani kıtlık, sefalet, veba, hastalık, savaş ve doğal felaketler devreye girecektir (Açıkalın, 2020). Bauman'ın Bahçeci Devlet modeli, Maltus'un Nüfus Politikası ve Foucault'un Biyopolitikası aynı yönetim anlayışına işaret etmekte; iktidarın nüfus ve beden üzerindeki disipline etme ve hükmetme politikasından bahsetmektedir. Foucault ve Maltus farklı olarak disiplinci iktidar anlayışını açıklarken iktidarın salgın hastalıklara da başvurduğunu söyler.

Foucault'a göre iktidar, veba ile disipline etme projeleri geliştirmiş ve derinlemesine gözetleme ve kontrol etme sebepleri elde etmiştir. Salgın, özdenetim ve disiplin ortamı oluşturmuş ve sosyal kontrolün birincil kaynağı haline gelmiştir (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020). Sağlığı tehdit altında olan birey tüketim alışkanlıklarından günlük pratiklerine kadar kendi kendini denetler hale gelmiştir. Salgın vasıtasıyla iktidarlar sosyal hayata dair daha katı tedbirler alma bakımından kendine uygun bir yer edinmiştir. Salgının optimize olmuş öznesi izlenmeye, denetlenmeye, sosyal mesafeye, kapanmaya, etiketlenmeye, beslenme alışkanlıklarını değiştirmeye, yüksek enflasyona, kıtlığa ve olağanüstü yaşam koşullarına razı olmuştur. Salgın adeta iktidarın rıza üretme aracı olarak çalışmıştır. Disiplin iktidarının arayıp da bulamayacağı bir fırsat ortamı oluşmuş, korku atmosferinin ortasında kalan ürkek insanlar denetlenmenin ve engellenmenin gerekliliğine ikna olmuştur. Salgın, insanları yeni hayatın eskisinden farklı olması gerektiği konusunda kolayca ikna etmiştir. Yeni normal eski olandan farklı olmalı düşüncesi topluma sirayet etmiştir. Çünkü artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak sloganı zihinlere yerleşmiş ve kitlelerde büyük oranda kabul görmüştür. Deyim yerindeyse ölümü gören insanoğlu sıtmaya razı olmuştur. Yaşanan salgın süreci gözetim kültürünün daha baskın ve nüfuz edici biçimlerine geçişi hızlandırmış ve iddiaları haklı çıkarmıştır. Uzun vadede kültürel, politik ve ekonomik sonuçlarının yaşanması muhtemeldir (Couch, Robinson, & Komesaroff, 2020). Bugün dünya genelinde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler de bunun kısa vadeli, yansımasıdır ve uzun vadeli etkilerin de ortaya çıkması muhtemeldir. Yaşanan krizler ve bundan sonra yaşanacak olanlar toplumların karakteristik özelliklerini ve yaşam biçimlerini derinden etkileyecek gibi görünmektedir. Devletler, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa çok katı tedbirler alınması gereken bir dönem geçirmiş ve halk iktidarın dönem dönem bu tip katı tedbirleri almasının gerekliliği konusunda ikna olmuştur. İktidar yaşanan olağan üstü durumda kamu ve özel kurumları kapatmanın yanında siyasi ve dini toplantıları, tatil programlarını, eğlence biçimlerini ve hatta ibadet biçimlerini bile düzenleme hakkını elde etmiştir (Gjerde, 2021). Hükümet bir taraftan virüsü takip edip hastalığı kontrol altına almaya çalışırken diğer taraftan gözetlenme ve takip edilme yaşamın gerekleri haline gelmiştir. Anormal olan normale dönmüş çeşitli insan hakları ve demokratik uygulamalar askıya alınabilmiş, hatta eskiye nazaran daha gelişmiş gözetleme teknikleri ortaya çıkıvermiştir.

Risk Toplumu, Covid-19 Salgını ve Diğer Küresel Krizler

Modern yaşam, sadece insanlara konfor sunmakla kalmamış aynı zamanda çeşitli riskler de üretmiştir. Bu bağlamda modern toplumu aynı zamanda Ulrich Beck'in ifadesiyle Risk toplumu olarak da düşünmek mümkündür. Modernite çevre kirliği, ormanların tahribi, yer altı kaynaklarının tüketilmesi, suların ve denizlerin kirletilmesi, ekolojik dengenin bozulması, demografik yapının değişmesi, nüfus artışı ve kentleşme gibi birçok doğa tahribatına sebep olmaktadır. Bu durum ise modern toplumların risk toplumları olarak anılmasını haklılaştırmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada modern ve post modern toplumların risklerle dolu yaşam biçimi ile salgın hastalıklar ve özelde Covid-19 pandemi süreci arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Risk toplumu kavramı özellikle Ulrich Beck ile anılıyor olsa da birçok bilim adamı risk kavramını ele almış ve modern toplumu bir risk toplumu olarak ifade etmiştir (Yıldırım, 2020). Dolayısıyla risk toplumu konusunda sosyal bilimciler arasında bir mutabakat olduğu söylenebilir. Bu isimlerden biri de Anthony Giddens'tir. Giddens, yakın zamanlarda yaşanan küresel ısınma ve iklim olaylarının, kasırgaların, fırtınaların ve benzer doğa olayların sebebi olarak küresel çaplı endüstriyel gelişmeler olduğunu ifade etmektedir. Endüstriyel yaşam biçimi, iklimi değiştirmiş ve yeryüzüne çeşitli zararlar vermiştir. Giddes'in ifadesiyle üstelik bundan sonra da ne tür sorunların yaşanacağını kestirmek mümkün değildir (Giddens, 2000, s. 35). Giddens'e göre iki tip risk vardır. Bunlardan biri dışsal risk, diğeri ise imal edilmiş risktir. Dışsal risk dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir. İmal edilmiş risk ise küresel ısınma ile olan, insan elinden çıkan risktir ve çoğu çevresel risk bu kategoriye girer (Giddens, 2000, s. 40). Giddens'in ifadesiyle geleneksel toplumlar geçmiş yıllarda doğadan gelen çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktaydı. Örneğin hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar ya da kıtlıklar dıştan gelen risklerdendir (Giddens, 2000, s. 40). Fakat son zamanlarda doğanın bize verdiği zarardan daha fazlasını biz doğaya vermeye başladık ve bizden kaynaklanan risk, yani imal edilmiş risk doğal riskten daha ağır basar hale geldi (Giddens, 2000, s. 40). Giddens, doğada insan elinin değmediği yer kalmadığını ve insanın moderniteyle birlikte doğal yaşamının sınırlarını zorlayarak doğal ile doğal olmayanın iç içe geçtiğini söylemiştir (Giddens, 2019). 1998'de Çin'de yaşanan ve birçok insanın ölümüne ve yerleşim yerlerinin yıkılmasına sebep olan sel felaketlerinin şimdiye kadar yaşananlardan farklı oluğunu gösteren birçok kanıtın olduğunu ve bu tip doğa olaylarının yine doğanın tahrip edilmesiyle yakından ilgili olduğunu düşünmektedir (Giddens, 2000, s. 41). Giddens'in bu örneği bize 2021'de Türkiye'de yaşanan sel felaketini ve orman yangınlarını hatırlatmaktadır. Temmuz 2021'de Antalya ili Manavgat

İlçe'sinde orman yangını başlamış ve Türkiye'nin birçok şehrine kısa sürede yayılmıştır. Yaşanan orman yangınları şimdiye dek yaşananlardan daha hızlı yayılmış ve bütün müdahalelere rağmen uzun süre kontrol altına alınamamıştır. Yine Ağustos 2021'de Batı Karadeniz'de yoğun yağmur sonucu sel felaketleri ve heyelanlar yaşanmış ve günlerce devam etmiştir. Her iki felakette de can ve mal kaybı yaşamanın yanında insan ve doğa ilişkisi çok tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca insanın doğa karşısındaki acizliği gözler önüne serilmiştir. Öyle görünüyor ki bundan sonra tüm dünyada sel ve orman yangını gibi doğal felaketler daha tahrip edici ve daha ısrarcı bir biçimde yaşanacaktır. Zira insan ile doğa ilişkisindeki kontrolsüzlük doğanın sınırlarını oldukça zorlamış ve modern insan doğa karşısındaki kredisini neredeyse sonuna kadar tüketmiştir.

Giddens'in insan-doğa ilişkisine dönük uyarılarında dikkat çektiği bir başka husus da genetiği ile oynanmış gıdalar ve "yoğun tarım" faaliyetleridir. Yoğun tarım faaliyetleri yürütülürken muazzam miktarda gübre ve haşere ilaçları kullanılmakta ve bunun sonucu olarak torağın kimyası bozulmaktadır. Modern tarım faaliyetleri bir taraftan dünyayı beslemenin daha kolay yollarını keşfederken diğer taraftan da çevreyi yoğun derecede tahrip etmektedir (Giddens, 2000, s. 46). Bu nedenle bizler, hepimizin gündelik hayatına girip kök salmış genetiği değiştirilmiş ürünlerden uzak durmanın yollarını arayıp aramama konusunda bir karar vermek zorundayız. Zira bu ve bu gibi risk faktörleri çağımızı bir risk toplumuna dönüştürmüştür. Küresel ekolojik riskler, nükleer tırmanma sorunları, beslenme rejimindeki bozulmalar, hatta evlilik kurumunun bile tehdit altında olması gibi çeşitli felaketler kapıya dayanmış, adeta modern hayatın sonunu hazırlamıştır (Giddens, 2000).

Giddens ile benzer sorunlara odaklanan ve modern toplumu risk toplumu olarak ana bir diğer isim de Ulrich Beck'tir. Daha önce de ifade edildiği gibi aslında "risk toplumu" kavramı daha çok Beck ile anılmaktadır. Beck'e göre modernleşme sürecinin üretici güçlerinin katlanarak büyümesi çeşitli tehlikelere ve potansiyel tehditlere davetiye çıkarmış, modern toplumu risk toplumuna dönüştürmüştür. Ulrich Beck, geçmiş toplumların da çeşitli risklerle karşı karşıya kaldığını, fakat geçmişin riskleriyle bugünün riskleri arasında önemli farklar olduğunu şu sözleriyle ifade eder:

> *19. yüzyıl başında Thames Nehri'ne düşen gemicilerin suda boğulmayıp, Londra'nın lağımı haline gelen nehirdeki kötü kokular ve zehirli gazlar yüzünden öldüğü anlatılır. Bir Orta Çağ şehrinin dar sokaklarında yürüyüşe çıkanlar burunlarını bir şeyle kapatmak zorunda kalıyorlardı. "Her yerde dışkı yığınları var, bulvarlarda, bariyerlerin eteğinde, at arabalarında… Paris evlerinin cepheleri idrardan çürüyor… Toplumsal olarak organize olan kabızlık, tüm Paris'i kokuşup çürüme sürecine çekme*

> *tehlikesi yaratıyor" (Beck, 2011, s. 24)….. Geçmişteki tehlikeleri, hijyen teknolojisindeki yetersizlikle açıklamak mümkündü. Bugünkü tehlikelerin temelinde sanayideki aşırı üretim var. Bu yüzden günümüzdeki riskler ve tehlikeler (insanlar hayvanlar ve bitkiler üzerindeki) tehdidin küresel doğası ve tehdidin modem sebepleri olması hasebiyle yüzeysel olarak genellikle benzer oldukları Orta Çağ'daki risk ve tehlikelerden ciddi şekilde ayrılıyor. Bunlar modernleşmenin riskleridir. Üstelik endüstriyel ilerleme mekanizmasının toptan ürünleri ve bu mekanizmanın gelişmeye devam etmesiyle sistematik olarak daha vahim hale geliyorlar (Beck, 2011, s. 25).*

Ulrich Beck'in ifade ettiği gibi günümüzün riskleri ile geçmiş dönemlerin riskleri arasında ve buna bağlı olarak sonuçları arasında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılığın altında yatan en temel faktör ise üretim ve tüketim faaliyetlerindeki değişimdir. Yani modern toplumu pre-modern toplumlardan ayıran şey ne ise riskin oluşmasına ve değişmesine etki eden şey de olur. Modern yaşam çeşitli zehirli atıklar üretmekte, sağlığa zararlı maddelerin kullanımını yaygınlaştırmakta, havadaki ve sudaki toksinler insanlar ve hayvanlar üzerinde kalıcı hasarlara sebep olmaktadır. Beck, bu riskli atmosferin çeşitli felaketleri, kaçınılmaz hale getirdiğini söylerken zamanla felaketlerin toplum içinde normale dönebileceğini de ifade etmektedir. Ormanların yanması, kasırgaların çıkması, ekolojik dengenin bozulması, salgın hastalıklar, gayri insani manzaralar modernizasyonun bozduğu dengenin bir sonucu olarak gündelik hayatın bir parçası haline gelebilecektir. Hatta bozulan ekolojik ve doğal denge zamanla toplumsal zihinlere sızacak ve toplumsal riskler taşıyan düşünme tarzları ortaya çıkacaktır. Ulrich Beck bunu açıklamak için şu örneği kullanmıştır:

> *İki adamın iki elması var. Biri iki elmayı da yiyor. Demek ki ortalama olarak her biri birer tane yemiş oluyor. Küresel çapta gıdaların dağılımına aktardığımızda bu ifade şu anlama geliyor: "Ortalama olarak" dünyadaki herkesin karnı tok. Buradaki sinizm çok açıktır. Dünyanın bir kısmında insanlar açlıktan ölürken, diğer kısmında aşırı yemenin sonuçları başlıca harcama kalemlerinden birini oluşturuyor (Beck, 2011, s. 31).*

Modern yaşam sadece doğa ile ilgili anormali normalleştirmekle kalmıyor, insani ve toplumsal değerlerin değişmesine de sebep oluyor. Bugün, Sahra Altı Afrika ülkelerinin derin yoksulluğu, modern batılı ülkeler hesaba katılmadan açıklanamaz. Zira batının refahının ve modern yaşamının devam etmesi için yoksul ve az gelişmiş ülkelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Foucault, bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *Bir halkı toptan ölüme mahkûm etme gücü, bir başka halkın varlığını sürdürmesini sağlama gücünün öbür yüzüdür. İlke şudur: Meydan savaşlarının dayandığı taktik olan "yaşayabilmek için*

öldürebilme" fikri, devletlerarası bir strateji ilkesine dönüşmüştür; ama söz konusu olan, egemenliğin hukuksal varlığı değil, bir halkın biyolojik varlığıdır (Foucault, 2016, s. 98). Bir halkın biyolojik varlığı bir başkasının varlığını tehdit eder hale geldiğinde yok etme ilkel olmaktan çıkıp çağdaş yaşamın bir gereği haline gelebilir. Pre-modern toplumlarda savaşları, taraflar arasında meşrulaştıran bu ilke bugün post modern yaşamı ve onun sebep olduğu çatışmaları açıklamak için kullanılabilir. Bu noktada dikkat çekmek istediğim önemli bir çelişki de şudur: Üçüncü dünya ülkeleri bir taraftan az gelişmişlikten dolayı konfor sorunu yaşarken diğer taraftan modern yaşamın risklerini taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler riskli sanayi tesislerini kendi topraklarından uzak, az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinde tesis edip kendilerini toksik atıklardan korumaya çalışmaktadır. Bunun neticesi olarak da risk toplumu kapsamına sadece sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler değil bütün dünya ülkeleri girmiş oluyor. Ayrıca sanayi tesislerin ürettiği riskler sadece yakın bölgelerde yaşayanların hayatlarını tehdit etmekle kalmayıp küresel bir tehdit olarak tüm dünya toplumlarının karşısına dikiliyor. Beck'in de ifade ettiği gibi Antarktika'daki penguenlerin etinde bile aşırı düzeyde DDT bulunması ya da yoğun sanayi bölgelerinden çok uzak şehirlerde anne sütündeki ve buna bağlı olarak çocuklardaki kurşun miktarının çarpıcı biçimde yüksek olması (Beck, 2011) riskin belli alanlarla sınırlı kalmadığını ve evrensel bir sonuna dönüştüğünü gösteren somut örneklerdendir. Covid-19 mizanseni de aslında benzer bir örnektir. Çin'in Vuhan bölgesinde ortaya çıkan bir virüs sadece o bölge ile sınırlı kalmamış ve çok hızlı bir şekilde bütün dünyaya yayılmıştır. Virüs belki gerçekten bir hayvan pazarından belki de bir laboratuvar ortamından yayılmıştır. Bunu kesin olarak bilmiyoruz. Kesin olan şu dur ki; Vuhan'da hayvan pazarında satılan bir ürün ya da Çinlilerin beslenme veya tüketim alışkanlıkları dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan insanları ilgilendiriyor ve hatta onların hayatlarını tehdit edebiliyor mu? Öyle görünüyor ki bu konuda bütün uzmanlar aynı fikri paylaşmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte dünya artık kocaman bir gezegen olmaktan çıkıp küçük bir köye dönüşmüştür. İnsanlar arasındaki etkileşim maksimum seviyeye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak da salgın hastalıklar ve diğer çeşitli krizler daha kolay yayılır hale gelmiştir. Örneğin Amerikan milyonerlerinin ekolojik dengeye verdiği zarar Afrikalı yoksulları da -üstelik hiçbir suçları yokken- tehdit eder hale gelmiştir. Ya da Avrupalıların toksik atıkları dünyanın herhangi bir bölgesini kısa, orta ve uzun vadelerde zehirleyebilmektedir. Bu nedenle Covid-19 salgını basit bir sağlık sorunu olmaktan ötedir. Covid-19 pandemisi çok boyutlu ve sofistike bir durumdur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 salgını diğer krizler ve salgınlardan faklıdır. Bu nedenle daha sofistike bir konu olarak ele alınmalıdır. Yaşanan salgın sadece bir sağlık sorunu değildir. Çok yönlüdür, karmaşıktır ve farklıdır. Bugüne kadar birçok kriz ve sağlık sorunu yaşanmıştır. Savaşlar, ekonomik krizler, salgınlar, doğal afetler… Fakat bugünün krizleri ile geçmişin krizleri birbirinden oldukça farklıdır. Zira dünya daha kalabalıktır, doğanın tahammül sınırları daha fazla zorlanmıştır, kaynaklar daha hızlı tüketilmektedir**.** Salgın, modern dünyayı oldukça korkutmuş, dünya panik olmuş ve kudretli bilim adamları doğanın hesaplaşması karşısında çaresiz kalmıştır. Uzun yıllardır ciddi bir sorun olarak ele alınan çevre sorunlarının ulaştığı noktayı, üretimle tüketim arasındaki orantısızlıkları, sınırlı kaynakların müsrifçe kullanımının sebep olacağı sorunları, demografik dönüşüm problemlerini, kentleşme sorunlarını vb. hatırlatmıştır. Kısaca Covid-19 modern yaşamın tükenme noktasına geldiğini gözler önüne sermiştir.

Baudrillard yenidünyada savaşın biçim değiştirdiğini ve artık düşmanın, kültürün yani modern insanın yaşam biçiminin tam kalbinde olduğunu söyler. Modern dünya, yaşam biçimi ile hızla kendi sonunu hazırlamaktadır. Wulfstan'ın ifade ettiği gibi "dünyanın acelesi var ve sonuna yaklaşıyor. Baudrillard artık savaşın devletler, sistemler, halklar ve ideolojiler arasında geçmediğini söyler. İnsanoğlunun yeni düşmanı kendisidir. Yıktıkça yıkılıyor, vurdukça vuruluyor, kazanırken kaybediyor. Bu nedenle düşmanı olmayan bu savaş, herhangi bir tarafın kazanması ile değil küresel bir çöküşle sonuçlanacaktır (Han, 2017). Han'ın ifadesiyle (2017), bu çöküş bir patlamaya sebep olmaktadır. Fakat bu patlama dışa doğru değil içe doğru yaşanan bir patlamadır. Bu nedenle çevredekiler değil içeridekiler tahrip olmaktadır. İçeride yıkımlar, sorunlar, gerilimler ve zorluklar yaşanmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ise yaşanan iklim ve çevre felaketleridir (Han, 2017). Dias ve Deluchey bu savaşın sadece bedenleri disipline etmeyi amaçlayan bir savaş olmadığını aynı zamanda uygun olmayan bedenleri ortadan kaldırmayı ve etkisiz hale getirmeyi amaçladığını söylemektedir. Bu savaş optimize etme ve korkutma savaşıdır. Yeni bir düzen kurma, rıza üretme ve topluma yön verme savaşıdır (Dias & Deluchey, 2020).

Covid-19 pandemisi hem kurumsal boyutta hem de bireysel boyutta oldukça önemli dersler vermiş ve bütün dünyaya ciddi bir uyarıda bulunmuştur. Bu nedenle Covid-19'u iyi anlamak ve doğru analizler yapmak bundan sonra yaşanacak kriz dönemlerini öngörmek ve tedbir almak bakımından önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırmamızda Covid-19 pandemi süreci hem Foucault'un iktidar ilişkileri açısından hem de Beck'in risk toplumu kavramı üzerinden ele almaya çalışılmıştır. Bu sayede pandemi süreci bir post modern risk

ve post modern kriz olarak irdelenmiştir. Bunu yanında iktidar ilişkileri risk toplumu kapsamında tartışılmıştır. Covid-19'u sadece bir sağlık sorunu olarak ele almak yeterli değildir. Covid-19'un önceki salgın ve krizlerden daha büyük tahribatlara yol açtığı aşikardır. Üstelik Covid-19 sadece halk sağlığını değil aynı zamanda ekonomiyi, sosyal hayatı ve siyaseti de tehdit etmiştir. Bunun yanında salgında, dünyayı yönetenlerin düştüğü çaresizlik bir taraftan iktidardakilerin samimiyetinden diğer taraftan da kudretinden şüphe edilmesine sebep olmuştur. Covid-19 öncelikle bir korku atmosferi oluşturmuştur. Korku, iktidarın hükmetme kabiliyetine hizmet eden bir duygudur. Korku atmosferi, düşünme kabiliyeti olmayan kitlenin daha da kontrolsüzce hareket etmesine ve kendini iktidarın isteklerine teslim etmesine sebep olur. Covid-19 bütün dünyada bu anlamda bir atmosfere sebep olmuş ve iktidarlar bu sayede hükmetme ve ikna etme kabiliyetlerini artırmışlardır. Pandemi sürecinde hükümetlerin yetki sınırlarında olağanüstü bir artış yaşandı, antidemokratik uygulamalara başvuruldu, insanların davranışları sınırlandırıldı, sosyal hayata engeller konuldu ve en temel insani haklar bile hiç çekinmeden engellenebildi. Ve böylece olağanüstü durumların modern toplumu bir anda ilkel dönemlere geri götürebileceği gerçeği sınanmış oldu. Devletlerin, işler alt üst olduğunda düzeni sağlamak adına her türlü tedbiri alabileceği ve insanların buna ikna edilmesinin de aslında çok zor olmadığı görülmüş oldu.

Covid-19 süreci, refah toplumlarının bir anda yoksul toplumlara dönüşebileceğini gösterdi. Olağanüstü koşullarda üretimin yeterli olamayabileceğini ve en temel ihtiyaçların bile karşılanmasının zorlaşabileceğini ortaya koydu. Un, şeker, pirinç gibi gıda ürünlerinin betondan ve diğer teknoloji ürünlerinden daha kıymetli olduğunu hatırlattı. Ürünün değerinin sadece etiket fiyatıyla ölçülemeyeceğini ve tüketim değerinin değişim değerinden daha kıymetli olduğunu gösterdi. Ayrıca özellikle sağlık ve eğitim sektöründe neoliberal politikaların sebep olabileceği krizleri gösterdi. Zira Amerika ve Avrupa'da sağlık sektörünün kısa sürede tıkanmasının temel sebebi sağlık kuruluşların özel sermayenin kontrolünde olmasıydı (Smith, 2020). Haliyle eğitim ve sağlık alanlarında sosyal devlet anlayışının kritik öneme sahip olduğu anlaşıldı. Bu sektörlerde neoliberal politikalar sorgulanmaya başladı. Covid-19 ayrıca kentleşme ve metropolleşme sorunlarının fark edilmesini sağlamıştır. Kentliler, salgın sürecinde kırsal alanda yaşayanlara, metropollerde yaşayanlar ise küçük kentlerde yaşayanlara göre daha büyük tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle olağan koşullarda yüksek yaşam standartları sunan metropollerin olağan üstü koşullarda ilkel yaşam koşullarına dönüşebileceği görülmüş oldu. Bütün bunların yanında en önemlisi ise tüketim alışkanlıkları ve insan-doğa ilişkisi daha ciddiyetle sorgulanmaya başlamıştır. İnsanoğlunun ve tabii ki

kapitalist düzenin bitmek tükenmek bilmeyen isteklerinin doğanın sınırlarını olukça zorladığı ve küresel çapta çevre sorunları baş gösterdiği bütün ciddiyetiyle yeniden ve yeniden fark edilmiştir. Yirmi birinci yüzyılın risklerinin tahrip gücünün daha öncekilerden yüksek olduğu/olacağı ve dolayısıyla post modern yaşamın modern yaşamdan daha mütevazı olmasının gerekliliği görülmüştür.

Büyük resme bakıldığında hükûmetlerin oldukça radikal kararlar alıp yeni bir yaşam biçimi tesis etmelerinin elzem olduğu görülmektedir. Zira modern yaşamın sebep olduğu çevre sorunları post modern yaşamı daha ilkel olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Toplumların çevre ile barışma zamanı gelmiştir ve dünyanın gendi sonunu hazırlamaması için hükümetler kısa, orta ve uzun vadede çeşitli tedbirler almalıdır. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde iktidarların daha disiplinli bir yönetim anlayışı ortaya koyması şaşırtıcı olmayacaktır. Bir başka tedbir ise kentleşme göç konusunda alınmalıdır. Devletler çok geçmeden kentleşme ve göç sorunlarını çözmek için kırsal alanlara dönüş politikaları geliştirmeli ve kırsal kalkınma projeleri üzerine yoğunlaşmalıdır. Ayrıca tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi de üzerinde durulması gereken önemli konular arasındadır. Şayet insanlığın sorunu hazırlayan mevcut tüketim alışkanlıkları ise aşırı tüketim sınırlandırılmasına dönük tedbirler alınmalı ve israf önlenmelidir. Fakat bu yüksek enflasyon oranları ile değil herkesi kapsayacak düzenlemelerle gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Açıkalın, N. (2020). İktisat sosyolojisinin doğuşu ilk düşümürler, teorisyenler ve temel kavramlar. M. Y. Alptekin içinde, *İktisat Sosyolojisi* (s. 41-88). Ankara: Nobel Yayınevi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022).

Arminjon, M., & Marion-Veyron, R. (2021). Coronavirus biopolitics: The paradoks of France's Foucauldian heritage. *Springer*, 1-5.

Bacak, B., Topkaya, Ö., & Gezer, G. (2015). Yaşlanma, gençlik ve göç ekseninde küresel demografik dönüşüm ve refah devleti. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(1), 3-30.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüKeticilik ve Yeni Yoksullar*. Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Ayrıntı Yayınevi.

Beck, U. (2011). *Rik Toplumu - Başka bir Modernliğe Doğru*. İthaki Yayınevi.

Boudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınevi.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. Kesit Yayıncılık.

Canpolat, N. (2005). Foucault. N. Rigel, G. Batuş, G. Yücedoğan, & B. Çoban içinde, *Kadife karanlık* (s. 75-138). Su Yayınevi.

Couch, D. L., Robinson, P., & Komesaroff, P. A. (2020). Covid-19-Extending surveillance and the panopticon. *Symposium: Covid-19* (s. 809–814). Journal of Bioethical Inquiry.

Çüçen, A. (2016). *Felsefe Tarihi III - XX. Yüzyıl Filozofları*. Sentez Yayınevi.

Dias, B. L., & Deluchey, J.-F. Y. (2020). The "Total Continuous war" and the Covid-19 Pandemic: Neoliberal governmentality, disposable Bodies and protected lives. *Law, Culture and the Humanities SAGE Journals*, 1-18, https://doi.org/10.1177/1743872120973157.

Duman, M. Z. (2018). *Tüketim Sosyolojisi.* Anı Yayıncılık.

European Commission. (2014). *EU Measures to Tackle Youth Unemployment.* MEMO.

Focault, M., & Chomsky, N. (2012). *İnsan ve Doğası: İktidara Karşı Adalet-Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor.* BGST Yayınları.

Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu - Tıbbi Algının Arkeolojisi*. Epos Yayınevi.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü.* İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. Ayrıntı Yayınevi.

Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu.* İmge Kitabevi.

Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. Özgür İnsan Yayınları.

Fromm, E. (1990). *Sağlıklı Toplum.* Payel Yayınevi.

Furlong, Y., & Finnie, T. (2020). Culture counts: The diverse effects of culture and society on mental health amidst Covid-19 outbreak in Australia. *Irish Journal of Psychological Medicine*, (37), 237-242, https://doi.org/ 10.1017/ipm.2020.37.

Günaydın, D. (2018). Türkiye'nin demografik dönüşümü çerçevesinde işgücünün yaşlanma sorunu. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 11(1), 1-13.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya* . Alfa Yayınevi.

Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel Kimlik - Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.* Say Yayınevi.

Gjerde, L. E. (2021, 01 07). Governing humans and 'things': Power and rule in Norway during the Covid-19 pandemic. *Journal of Political Power*, 1-21

Han, B.C. (2017). *Şiddetin Topolojisi.* Metis Yayınevi.

Han, B.C. (2020). *Psikopolitika.* Metis Yayınevi.

Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek- Gözetlenen Toplum.* Kalkedon Yayınevi.

Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, Ek Sayı, 19-29, https://doi.org/10.5222/terh.2020.93764.

Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi.* Ayrıntı Yayınları.

Saadat, S., Rawtani, D., & Hussain, C. M. (2020). Environmental perspective of Covid-19. *Science of the Total Environment*, (728), 1-6, https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138870. .

Sabbağ, J. (2020). Thomas R. Malthus'un ve Karl Marx'ın yoksulluk ve nüfus kavramlaştırması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 37-51.

Saygılı, A. (2010). Modern devletin çıplak sureti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(1), 61-97.

Smith, C. (2020). Healthcare, Foucault, and the politics of Covid-19. *Digital Commons Humboldt State University*, 1-13.

Tekelioğlu, O. (1999). *Michel Foucault ve Sosyolojisi.* Bağlam Yayınevi.

Tüzün, Ö. (2013). Zaman-mekân sıkışması: Küreselleşme, risk ve belirsizlik. Z. Kara içinde, *Bauman Sosyolojisi* (s. 53-84). Ayrıntı Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210., Erişim tarihi: 19.03.2022.

United Nations. (2012). *World Urbanization Prospects the 2011 Revision.* United Nations.

Vinale, A. (2020). Epidemiologia politica : Foucault, Girard e la pandemia da Covid-19 . *Storia e Politica*, 12(3), 416-436.

West, D. (2016). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş - Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya.* Paradigma Yayınevi.

Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585.

Yilong, W. (2020). Witnessing the pandemic with Foucault: Power, politics, and covid-19. *Canadian Social Science*, 16(8), 36-40, https://doi.org/ 10.3968/11826.

EXTENDED ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which is 2019 general and 2020 life, is an ordinary period for all worlds, not only in education schools for the masses, but also in the economy, common life, generalized for all their worlds and caused all its dimensions from life to education, from the social world to generalized and from the sportive to leisure time. As politicians sometimes define, human beings will be a new future from 2020, and belief in daily life will start early, as nothing is as convenient as before. The emergence of Wuhan and our Covid-19 progress, which has spread very quickly compared to the forward-looking ones, has caused the prestigious scientific world and its powerful states to be questioned again on its 21st path. Among the people who can be taken out of this vehicle and protection from the public, social life is limited by the governments, social life is limited, education in places including Turkey, from time to time, for long periods of time about education and human rights, away from people, to the form of application. From the wide-ranging sections of the scientists, in other words, the explanations of the wide-ranging events in general, the superiority of the health system and the images with the victims have turned into an event of panic among the people.

In this research, it will be tried to make a correlation between the risk society that emerged with the effect of modernization, urbanization and consumption habits and the Covid-19 pandemic. The relationship between the risky lifestyles of post-modern societies and the resulting Covid-19 epidemic will be examined through Ulrich Beck's risk society theory. In addition, various measures taken during the pandemic process, surveillance techniques, labeling, isolation practices, etc. It has been evaluated in terms of Michel Foucault's "disciplinary power" theory.

The Covid-19 process has shown that welfare societies can suddenly turn into poor societies. He revealed that production may not be sufficient under extraordinary conditions and that it may be difficult to meet even the most basic

needs. He reminded that food products such as flour, sugar and rice are more valuable than concrete and other technology products. He showed that the value of the product cannot be measured only by the label price and that the consumption value is more valuable than the exchange value. He also showed the crises that neoliberal policies can cause, especially in the health and education sectors. Because the main reason why the health sector was blocked in a short time in America and Europe was that health institutions were under the control of private capital (Smith, 2020). As a result, it has been understood that the understanding of the social state in the fields of education and health is of critical importance. Neoliberal policies in these sectors began to be questioned. Covid-19 has also made the problems of urbanization and metropolitanization noticed. Urban residents faced a greater threat than those living in rural areas during the epidemic, and those living in metropolises compared to those living in small cities. For this reason, it has been seen that metropolises, which offer high living standards under ordinary conditions, can turn into primitive living conditions under extraordinary conditions. Most importantly, consumption habits and the human-nature relationship began to be questioned more seriously. It has been noticed again and again in all its seriousness that the endless demands of human beings and of course the capitalist order push the limits of nature to a great extent and environmental problems arise on a global scale. It has been seen that the destructive power of the risks of the twenty-first century is/will be higher than the previous ones, and therefore post-modern life should be more modest than modern life.

Looking at the big picture, it is seen that it is essential for governments to take very radical decisions and establish a new way of life. Because the environmental problems caused by modern life have revealed the possibility of post-modern life to be more primitive. It is time for societies to reconcile with the environment, and governments should take various measures in the short, medium and long term so that the world does not prepare for the end of the world. For this reason, it will not be surprising that governments will reveal a more disciplined management approach in the coming periods. Another measure should be taken regarding urbanization and migration. States should soon develop policies for returning to rural areas and focus on rural development projects in order to solve the problems of urbanization and migration. In addition, changing consumption habits is among the important issues that should be emphasized. If the current consumption habits are the cause of humanity's problem, measures should be taken to limit excessive consumption and waste should be prevented. However, this should not be done with high inflation rates, but with regulations that will cover everyone.